

Poziom umiejętności czytania uczniów szkół podstawowych

Anna Brzezińska¹

Instytut Psychologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Streszczenie

Celem tego artykułu jest zaprezentowanie wyników badań nad poziomem opanowania umiejętności czytania przez uczniów klas IV-VI szkół podstawowych. Badaniom poddano dwa wymiary umiejętności czytania – dekodowanie i rozumienie. Narzędziem badawczym była metoda *Prolexia* Jana Obera *et al.* Metoda ta składa się z dwóch części. Część I w postaci zestawu słów łańcuchowych bada umiejętność dekodowania, a część II w postaci zestawu zdań łańcuchowych bada umiejętność rozumienia. Badaniom poddano łącznie 463 uczniów, w tym 248 dziewczynek i 215 chłopców. Uczniowie klas IV stanowili 30% grupy, klas V - 34% grupy, a klas VI - 36% grupy. Uczniowie mieszkali na wsi (27%), w miastach średniej wielkości (46%) oraz w Warszawie (27%). Do analizy wyników zastosowano metodę analizy skupień na przypadkach wg procedury k-średnich. Na każdym poziomie wiekowym, tj. oddzielnie dla klas IV, V i VI wyodrębniono cztery skupienia uczniów podobnych do siebie ze względu na poziom dekodowania i rozumienia. Grupa uczniów, która opanowała obie te umiejętności na najwyższym poziomie to 20% uczniów w kl. IV, 10% w kl. V i 19% w kl. VI. Zastosowano także tę metodę w odniesieniu do całej grupy (n=463). Wyloniono sześć skupień. W dwóch skupieniach o jednocześnie najwyższych wynikach dekodowania i rozumienia 25% stanowią uczniowie kl. IV, 32% uczniowie kl. V i 44% uczniowie kl. VI, z kolei w dwóch skupieniach o najniższych wynikach uczniowie kl. IV stanowią 30% grupy, kl. V - 38%, a kl. VI - 32%.

Problem

Prezentowane tu wyniki są częścią szerszego projektu badawczego pt.: *Mowa pisana: rozwój i jego uwarunkowania* realizowanego w latach 2001-2003². Celem tego projektu była ocena poziomu ryzyka dysleksji u dzieci w wieku przedszkolnym (wyniki publikowane w pracach: Brzezińska, 2003a, 2003b, 2003c, 2003d) oraz poziomu opanowania umiejętności czytania przez uczniów szkół podstawowych (wyniki publikowane w pracach: Brzezińska, 2003e, 2003f), gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, a także sprawdzenie, jakie czynniki podmiotowe (wiek i płeć dziecka/ucznia) oraz kontekstowe (środowisko zamieszkania, poziom wykształcenia rodziców, struktura rodziny) różnicują poziom ryzyka dysleksji oraz poziom opanowania umiejętności czytania. Dodatkowym celem była weryfikacja skali do oceny ryzyka dysleksji u dzieci w wieku przedszkolnym (Brzezińska, Nerło, 2003), kwestionariusza do samooceny objawów dysleksji u uczniów (Brzezińska, Rospierska, Zysko, 2003) oraz określenie rzetelności i trafności, a także norm dla metody *Prolexia* do oceny umiejętności czytania.

¹ Adres do korespondencji: Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 60-568 Poznań, ul. Szamarzewskiego 89. Adres e.mail: aibrzez@amu.edu.pl

² Badania omawiane w tym tekście były finansowane z grantu Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej w Warszawie w roku akademickim 2001/2002 i 2002/2003.

Analiza prezentowanych tu wyników badań uczniów klas IV-VI szkół podstawowych ma odpowiedzieć na następujące pytania:

1. Ilu uczniów w kl. IV, V i VI opanowało umiejętność czytania na niskim, umiarkowanym i wysokim poziomie czyli jakie podgrupy można wyodrębnić na poziomie każdej klasy?
2. Czy płeć i środowisko zamieszkania są czynnikami związanymi z przynależnością ucznia danej klasy do danej podgrupy w tej klasie?
3. Jaki jest stopień zróżnicowania całej badanej grupy uczniów szkół podstawowych czyli do których skupień wyodrębnionych jednocześnie ze względu na poziom dekodowania i rozumienia należą uczniowie kl. IV, V i VI?
4. Czy płeć ucznia i środowisko zamieszkania wiążą się z przynależnością ucznia do danej podgrupy wyodrębnionej w całej grupie uczniów szkół podstawowych?

Metoda i organizacja badań

Narzędzia badawcze

W badaniach zastosowano metodę autorstwa Jana Obera *et al.* (1998). Badała ona umiejętność czytania w dwóch wymiarach – dekodowania i rozumienia. Pierwsza część to trzy próby badające dekodowanie. Każda z nich zawierała 44 tzw. słowa łańcuchowe, składające się z 11 liter zawsze dających się rozdzielić tak, by powstały dwa wyrazy: 3- i 8-literowy, 4- i 7-literowy albo 5- i 6-literowy. Uczniowie mieli 60 sek na rozwiązanie każdej próby. Druga część to dwie próby badające rozumienie. Każda z nich zawierała tekst bez wielkich liter i kropek kończących zdanie, wielkie litery zachowano tylko w nazwach własnych. Zadaniem ucznia było wyodrębnienie zdań poprzez postawienie kreski w odpowiednim miejscu. Czas rozwiązania był także był ograniczony – 3 min na jedną próbę. Materiał leksykalny (słowa i zdania) odpowiadał poziomowi ucznia kl. II (w wieku 8-9 lat) i do poszczególnych prób był generowany losowo przez komputer. Wskaźnikiem poziomu dekodowania była liczba poprawnie rozdzielonych wyrazów w ciągu 1 min w próbie drugiej. Wskaźnikiem poziomu rozumienia była liczba poprawnie wyodrębnionych zdań (było ich 31) także w próbie drugiej. Zatem dyspersja teoretyczna wyników dla dekodowania wynosiła 0-44 pkt, a dla rozumienia 0-31 pkt³.

Drugie narzędzie to krótki kwestionariusz, w którym badani uczniowie zaznaczali w odpowiednich rubrykach z podanymi kategoriami odpowiedzi następujące dane: klasa, płeć,

³ Z uwagi na różną wielkość dyspersji teoretycznych, aby umożliwić porównywanie wyników odnoszących się do dekodowania i rozumienia między sobą dokonano transformacji wartości średnich arytmetycznych obliczonych dla porównywanych grup dzieci na wartości wskaźnika W% wg wzoru: (średnia arytmetyczna/X_{max})*100.

wykształcenie ojca i matki, czy matka i ojciec pracują czy nie, liczba braci, liczba sióstr, kolejność urodzenia, czy uczęszczają na dodatkowe pozaszkolne zajęcia (podano przykłady).

Dobór osób do badań

Badania przeprowadzono w II semestrze roku szkolnego 2001/2002 na grupach celowo dobranych w klasach IV, V i VI na wsiach, w małych miastach, miastach średniej wielkości i w Warszawie. Ponieważ grupa uczniów z małych miast była niewielka (razem 47 uczniów, w tym 29 z kl. IV i 18 z kl. V) ta grupa nie jest brana pod uwagę w poniższych analizach.

Organizacja badań

Warunkiem przeprowadzenia badań w danej klasie było uzyskanie zgody dyrekcji szkoły oraz zgody rodziców dzieci i samych uczniów. Uczniowie po przedstawieniu im celu badań i instrukcji mogli odmówić wzięcia w nich udziału. Otrzymali oni *Zeszyt testowy*, zawierający wszystkie narzędzia. Przed rozpoczęciem rozwiązywania prób zapoznano uczniów z zasadami ich rozwiązywania oraz podano przykłady zapisane na tablicy i obecne tam podczas całego badania. Badanie zajmowało jedną godzinę lekcyjną. Badania przeprowadzili studenci Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej w Warszawie⁴.

Charakterystyka badanej grupy

Badana grupa uczniów szkół podstawowych liczyła 463 osoby, w tym 30,2% uczniów klas IV, 33,5% uczniów klas V i 36,3% uczniów klas VI. Dziewczynki stanowiły 53,6% grupy, a chłopcy 46,4% grupy. Dzieci ze szkół wiejskich było 125 (27%), ze średnich miast 216 (46,7%), a z Warszawy 122 czyli 26,3% grupy.

Wyniki

Uzyskane przez nas wyniki pokazują (patrz: Brzezińska, 2003e, 2003f), iż (1) uczniowie kl. IV, V i VI różnią się istotnie poziomem tak dekodowania (kl. IV < kl. V < kl. VI), jak i rozumienia (kl. IV < kl. V ≈ kl. VI), (2) chłopcy uzyskali wyniki istotnie niższe niż dziewczynki w obu badanych wymiarach, (3) środowisko zamieszkania ucznia jest czynnikiem istotnie różnicującym wyniki w odniesieniu do chłopców, ale nie dziewczynek.

Poniżej zostaną zaprezentowane wyniki odpowiadające na pytanie o poziom wewnętrznego zróżnicowania badanej grupy uczniów. Aby na to pytanie odpowiedzieć zastosowano analizę skupień wg metody k-średnich najpierw oddzielnie w każdej klasie, a potem na całym zbiorze uzyskanych danych.

⁴ Ich prace magisterskie (Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, 2003, Warszawa) zawierają analizy rzetelności i trafności oraz procedury normalizacji metody *Prolexia*, a także szczegółowo prezentują wyniki dzieci w kolejnych klasach w różnych środowiskach.

Poziom dekodowania i rozumienia w klasie IV

W badanych klasach IV wyodrębniono cztery skupienia uczniów podobnych do siebie ze względu na poziom dekodowania i rozumienia. Tab. 1a pokazuje wyniki analizy wariancji, wskazujące na to, iż wyodrębnione skupienia różniły się istotnie ze względu na oba badane wymiary umiejętności czytania. Tab. 1b i Rys. 1 ukazują wartości średnich arytmetycznych, przeliczonych na wskaźniki W%, obliczone oddzielnie dla każdego skupienia dla dekodowania i rozumienia.

W skupieniu nr 1 o najwyższych wynikach znalazło się zaledwie 28 uczniów, co stanowi 20% całej grupy. Trzy pozostałe podgrupy uzyskały znacznie niższe wyniki (poniżej 50%). Na uwagę zasługuje podgrupa nr 3 (22 uczniów). Uczniowie ci uzyskali niskie wyniki w zakresie dekodowania i bardzo niskie wyniki (najniższe wśród wszystkich badanych uczniów klas IV, V i VI) w zakresie rozumienia, co może wskazywać na znaczne zaniedbania środowiskowe i/lub edukacyjne. Uczniowie ze skupień nr 3 i 4 (razem jest to 60 uczniów na 140 badanych) wymagałoby przeprowadzenia dodatkowych badań pozwalających odpowiedzieć na pytanie o przyczyny tak niskiego poziomu dekodowania, a jednocześnie konieczne byłoby podjęcie wobec nich intensywnych działań rozwijających z jednej strony umiejętność dekodowania, a z drugiej rozumienia czytanych tekstów. Wyniki pokazują, iż umiejętność czytania ukształtowana w klasach I-III wymaga na poziomie klasy IV - i później oczywiście też - jeszcze wielu zabiegów edukacyjnych, aby mogła stać się narzędziem rzeczywiście samodzielnie wykorzystywanym w procesie uczenia się (np. korzystanie z podręczników, zadania pisemne, Internet).

W podgrupie, która uzyskała najwyższe wyniki w zakresie dekodowania i rozumienia 61% stanowią dziewczynki, a chłopcy 39%, z kolei w podgrupie nr 4 o bardzo niskich wynikach w obu wymiarach dziewczynek jest mniej (45%) niż chłopców (55%) (por.: Tab. 1c). W skupieniu nr 3 o najbardziej zróżnicowanych wynikach, ale najniższym w całej grupie poziomie rozumienia (ok.10% wyniku maksymalnego) znalazła się taka sama liczba chłopców i dziewczynek. Tak więc w odniesieniu do klas IV możemy powiedzieć, iż w grupie o najwyższych wynikach jest istotnie więcej dziewczynek (23% wszystkich dziewczynek) niż chłopców (16% wszystkich chłopców), a w grupie o wynikach w obu wymiarach bardzo niskich odwrotnie – więcej chłopców (31% wszystkich chłopców), niż dziewczynek (23% wszystkich dziewczynek). W pozostałych podgrupach uczniów proporcja dziewczynek i chłopców jest podobna.

Jeśli chodzi o środowisko zamieszkania uczniów (por.: Tab. 1c), to w podgrupie o najwyższych wynikach 50% stanowią uczniowie klas IV szkół warszawskich, dzieci ze szkół

wiejskich jest tylko 14%. Dzieci ze szkół wiejskich stanowią znaczny odsetek w grupach o niskim poziomie umiejętności czytania (29% w skupieniu nr 2 i 24% w skupieniu nr 4). W skupieniu nr 3 o najniższych wynikach w zakresie rozumienia jest ich 41%. Podobnie, dzieci ze szkół w średnich miastach dominują w skupieniach o niskich wynikach, przy czym jest ich aż 61% w skupieniu o wynikach najniższych i 50% w grupie o najniższym poziomie rozumienia. Gdy odnieść liczbę uczniów w każdym skupieniu do liczby uczniów w danym środowisku mamy taki układ wyników:

- (a) dzieci ze szkół wiejskich należą przede wszystkim do skupień nr 2 (41%), nr 3 (24%) i nr 4 (24%), w skupieniu nr 1 o najwyższych wynikach jest zaledwie 11% uczniów ze szkół wiejskich;
- (b) dzieci ze szkół ze średnich miast należą głównie do dwóch skupień – nr 2 (39%) i nr 4 (32%), w skupieniu nr 1 jest ich 14%, a nr 3 - 15%;
- (c) uczniowie ze szkół warszawskich w 45% znajdują się w skupieniu nr 1 o najwyższych wynikach, w kolejnym – nr 2 – jest ich 29%, nr 4 – 19%, a w skupieniu nr 3 o najniższych wynikach w zakresie rozumienia było ich tylko 6%.

Tab. 1a. Wyniki analizy wariancji dla dekodowania i rozumienia w kl. IV

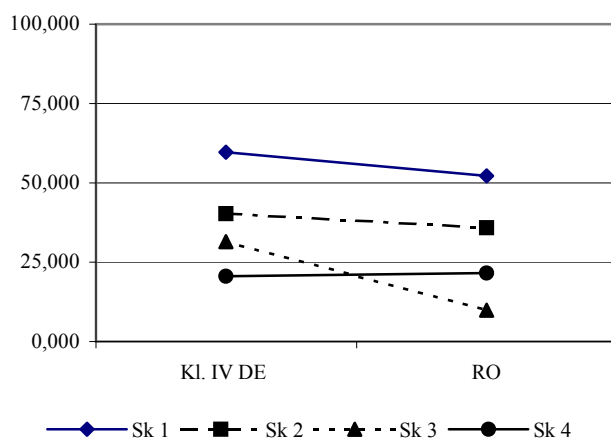
Zmienna	Między SS	df	Wewn. SS	df	F	Poziom p
dekodowanie	5004,032	3	1364,711	136	166,225	< 0,001
rozumienie	2595,950	3	1116,935	136	105,362	< 0,001

Źródło: opracowanie własne

Tab. 1b. Wartości wskaźnika W% dla dekodowania i rozumienia w kl. IV

Um. czytania	Sk 1	Sk 2	Sk 3	Sk 4	W% _{og}
dekodowanie	59,577	40,341	31,405	20,514	37,959
rozumienie	52,190	35,919	9,823	21,648	29,895
n	28	52	22	38	140
% grupy	20%	37%	16%	27%	100%

Źródło: opracowanie własne

Rys. 1. Skupienia uczniów w kl. IV

Źródło: opracowanie własne

Tab. 1c. Płeć i środowisko jako czynniki różnicujące skupienia w kl. IV

Analizowany czynnik	Skupienie	SK 1	Sk 2	Sk 3	Sk 4	Razem
	n	28	52	22	38	140
um. czytania	poziom	bdb	db	ndst	ndst	
płeć	dziewczynki	17 (61%)	28 (54%)	11 (50%)	17(45%)	73
	chłopcy	11 (39%)	24 (46%)	11 (50%)	21 (55%)	67
środowisko	wieś	4 (14%)	15 (29%)	9 (41%)	9 (24%)	37
	śr. miasto	10 (36%)	28 (54%)	11 (50%)	23 (61%)	72
	Warszawa	14 (50%)	9 (17%)	2 (9%)	6 (15%)	31

Źródło: opracowanie własne

Poziom dekodowania i rozumienia w klasie V

W badanych klasach V także wyodrębniono cztery skupienia uczniów podobnych do siebie ze względu na poziom dekodowania i rozumienia. Tab. 2a pokazuje wyniki analizy wariancji, a Tab. 2b i Rys. 2 wartości średnich arytmetycznych przeliczonych na wskaźniki W% dla każdego skupienia dla dekodowania i rozumienia. W skupieniu nr 1 o najwyższych wynikach dekodowania i rozumienia jest tylko 16 uczniów czyli 10%. Łącznie 59% uczniów należy do skupień o umiarkowanym poziomie umiejętności czytania (nr 2 – 26% i nr 3 – 33%). Do skupienia nr 4 o najniższym poziomie dekodowania i rozumienia należy 47 uczniów (31% grupy). Tylko w skupieniu nr 3 umiejętności dekodowania i rozumienia są na podobnym poziomie, w pozostałych uczniowie uzyskiwali znacznie lepsze wyniki w zakresie dekodowania niż rozumienia.

Dziewczynki zdecydowanie dominują w skupieniach o wyższych wynikach (por.: Tab. 2c) – w skupieniu nr 1 jest ich 75%, a w nr 2 – 71%. Z kolei chłopców jest więcej w skupieniach o wynikach niskich: w skupieniu nr 3 – 59%, a w skupieniu nr 4 - 57%. Jeżeli odnieść liczbę dziewczynek i chłopców w każdym skupieniu do ich ogólnej liczby, to mamy taki układ:

Sk nr 1 – wysoki poziom czytania:	15% dziewczynek i 5% chłopców
Sk nr 2 – umiarkowany poziom czytania	35% dziewczynek i 16% chłopców
Sk nr 3 – niski poziom czytania:	26% dziewczynek i 42% chłopców
Sk nr 4 – bardzo niski poziom czytania:	24% dziewczynek i 37% chłopców
<u>Razem:</u>	<u>100% dziewczynek i 100% chłopców</u>

Jeśli chodzi o środowisko zamieszkania uczniów (por.: Tab. 2c), to w skupieniu nr 1 - o wynikach najwyższych – 50% stanowią uczniowie ze szkół ze średnich miast, 38% ze szkół warszawskich i tylko 12% ze szkół wiejskich. W skupieniu nr 4 – o wynikach najniższych – 59% to uczniowie ze średnich miast, 26% ze wsi, a jedynie 15% ze szkół warszawskich. Odniesienie tych liczb do ogólnej liczby uczniów pochodzących z danego środowiska pokazuje następujący rozkład wyników:

Sk nr 1 – wysoki poziom czytania:	4% wieś, 11% śr.miasto, 19% Warszawa
Sk nr 2 – umiarkowany poziom czytania:	24% wieś, 32% śr.miasto, 19% Warszawa
Sk nr 3 – niski poziom czytania:	48% wieś, 19% śr.miasto, 39% Warszawa
Sk nr 4 – bardzo niski poziom czytania:	24% wieś, 38% śr.miasto, 23% Warszawa
<u>Razem:</u>	<u>100% wieś, 100% śr.miasto, 100% Warszawa</u>

Widać więc, iż wyniki ze względu na środowisko zamieszkania uczniów są znacznie bardziej zróżnicowane niż w przypadku uczniów klasy IV. Jedynie w przypadku skupienia o najwyższych wynikach (nr 1 w kl. IV i nr 1 w kl. V) mamy podobny układ wyników, tzn. najwięcej jest w nich uczniów szkół warszawskich.

Tab. 2a. Wyniki analizy wariancji dla dekodowania i rozumienia w kl. V

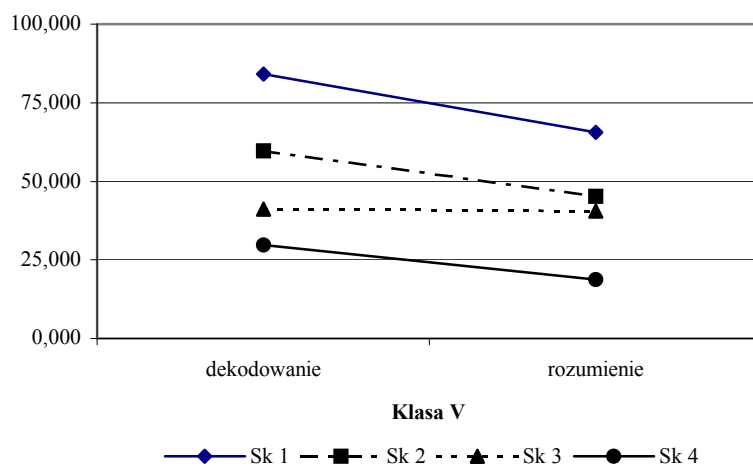
Zmienna	Między SS	df	Wewn. SS	df	F	Poziom p
dekodowanie	8586,726	3	1544,408	151	279,847	< 0,001
rozumienie	3087,085	3	2235,662	151	69,502	< 0,001

Źródło: opracowanie własne

Tab. 2b. Wartości wskaźnika W% dla dekodowania i rozumienia w kl. V

Um. czytania	Sk 1	Sk 2	Sk 3	Sk 4	Średnia
dekodowanie	84,091	59,645	41,220	29,691	53,662
rozumienie	65,526	45,161	40,510	18,668	42,466
n	16	41	51	47	155
% grupy	10%	26%	33%	31%	100

Źródło: opracowanie własne

Rys. 2. Skupienia uczniów w kl. V

Źródło: opracowanie własne

Tab. 2c. Płeć i środowisko jako czynniki różnicujące skupienia w kl. V

Analizowany czynnik	Skupienie n	SK 1 16	Sk 2 41	Sk 3 51	Sk 4 47	Razem 155
płeć	dziewczynki	12 (75%)	29(71%)	21 (41%)	20 (43%)	82
	chłopcy	4 (25%)	12 (29%)	30 (59%)	27 (57%)	73
środowisko	wieś	2 (12%)	12 (29%)	25 (49%)	12 (26%)	51
	śr. miasto	8 (50%)	23 (56%)	14 (27%)	28 (59%)	73
	Warszawa	6 (38%)	6 (15%)	12 (24%)	7 (15%)	31

Źródło: opracowanie własne

Poziom dekodowania i rozumienia w klasie VI

W badanych klasach VI, podobnie jak wyżej, wyodrębniono cztery skupienia uczniów podobnych do siebie ze względu na poziom dekodowania i rozumienia. Tab. 3a pokazuje wyniki analizy wariancji, a Tab. 3b wartości średnich arytmetycznych przeliczonych na wskaźniki W% dla każdego skupienia dla dekodowania i rozumienia. Układ wyników podobny jest do układu dla kl. IV. Po ok. 1/5 uczniów zostało zaliczonych do skupienia o wynikach najwyższych (nr 1 – 19%), niskich (nr 3 – 21%) i bardzo niskich (nr 4 – 22%). Na poziomie umiarkowanym umiejętność czytania opanowało 38% uczniów. We wszystkich czterech podgrupach mamy taki sam układ wyników: wyższy poziom dekodowania niż rozumienia (por. Rys. 3).

Różnice między proporcją dziewczynek i chłopców w każdym skupieniu (por.: Tab. 3c) są znacznie mniejsze niż w klasach IV i V. Przewaga dziewczynek w skupieniu o najwyższych wynikach nie jest duża: 56% do 44%, nieco większa jest natomiast w skupieniu o wynikach na poziomie umiarkowanym: 59% do 41%. W skupieniach o wynikach niskich i bardzo niskich liczba chłopców i dziewczynek była taka sama. Porównanie rozkładu liczby dziewczynek i chłopców w poszczególnych skupieniach pokazuje, że - w stosunku do ogólnej ich liczby - jest ich tyle samo w skupieniu o wynikach najwyższych (po 19%), w pozostałych skupieniach są to różnice niewielkie i nieistotne: wyniki umiarkowane - 40% grupy dziewczynek i 35% grupy chłopców, wyniki niskie - 20% i 23%, wyniki bardzo niskie - 20% i 24%.

Analiza typu środowiska (por.: Tab. 3c) pokazuje, iż w skupieniu nr 1 - o wynikach najwyższych - 47% stanowią uczniowie szkół warszawskich (dla porównania: w klasie IV – 50%, w klasie V – mniej, bo 38%), dzieci ze szkół wiejskich jest 15% (w klasie IV było to 14%, a w klasie V – 12%). W skupieniach o wynikach umiarkowanych i niskich najliczniejsza jest grupa uczniów ze szkół w średnich miastach (odpowiednio 41% i 47%), a podobna liczba uczniów ze szkół wiejskich (24% i 25%) oraz szkół warszawskich (35% i 28%). W skupieniu o wynikach najniższych aż 59% to uczniowie ze średnich miast,

uczniowie ze wsi (22%) i z Warszawy (19%) występują w podobnym stopniu. Odniesienie tych liczb do ogólnej liczby uczniów pochodzących z danego środowiska pokazuje następujący rozkład wyników:

Sk nr 1 – wysoki poziom czytania:	14% wieś, 15% śr.miasto, 28% Warszawa
Sk nr 2 – umiarkowany poziom czytania:	40% wieś, 34% śr.miasto, 41% Warszawa
Sk nr 3 – niski poziom czytania:	24% wieś, 22% śr.miasto, 18% Warszawa
Sk nr 4 – bardzo niski poziom czytania:	22% wieś, 29% śr.miasto, 13% Warszawa
<u>Razem:</u>	<u>100% wieś, 100% śr.miasto, 100% Warszawa</u>

Widać wyraźnie, iż uczniowie ze szkół warszawskich dużo lepiej opanowali umiejętność czytania niż ich rówieśnicy z innych środowisk. Podział na trzy poziomy pokazuje następujące różnice między środowiskami:

- (a) poziom wysoki (skupienie nr 1): z Warszawy 28% uczniów, ze średniego miasta 15%, ze wsi 14% uczniów,
- (b) poziom umiarkowany i niski (skupienia nr 2 i nr 3): z Warszawy 59% uczniów, ze średniego miasta 56%, ze wsi 64% uczniów,
- (c) poziom bardzo niski (skupienie nr 4): z Warszawy tylko 13% uczniów, ze średniego miasta aż ok. 1/3 czyli 29%, ze wsi 22% uczniów.
- (d)

Tab. 3a. Wyniki analizy wariancji dla dekodowania i rozumienia w kl. VI

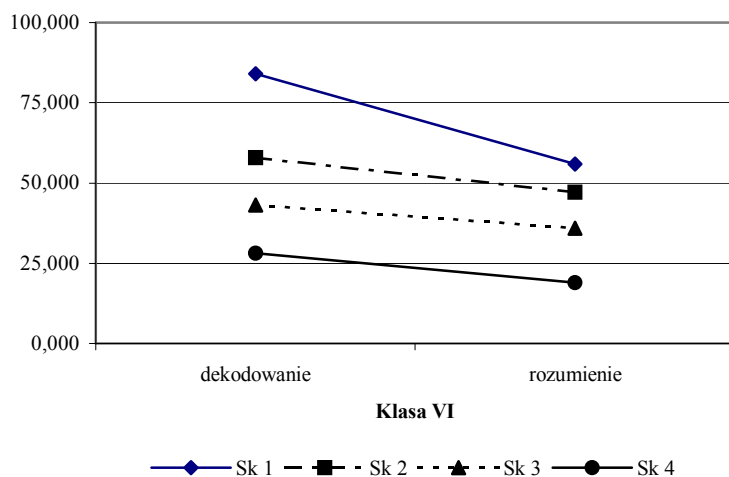
Zmienna	Między SS	df	Wewn. SS	df	F	Poziom p
dekodowanie	11345,417	3	1537,958	164	403,272	< 0,001
rozumienie	2701,881	3	2097,827	164	70,408	< 0,001

Źródło: opracowanie własne

Tab. 3b. Wartości wskaźnika W% dla dekodowania i rozumienia w kl. VI

Um. czytania	Sk 1	Sk 2	Sk 3	Sk 4	Średnia
dekodowanie	83,948	57,864	43,182	28,070	53,266
rozumienie	55,848	47,106	35,932	19,006	39,473
n	32	63	36	37	168
% grupy	19%	38%	21%	22%	100%

Źródło: opracowanie własne

Rys. 3. Skupienia uczniów w kl. VI
Źródło: opracowanie własne

Tab. 3c. Płeć i środowisko jako czynniki różnicujące skupienia w kl. VI

Analizowany czynnik	Skupienie n	SK 1	Sk 2	Sk 3	Sk 4	Razem
		32	63	36	37	
płeć	dziewczynki	18 (56%)	37 (59%)	19 (53%)	19 (51%)	93
	chłopcy	14 (44%)	26 (41%)	17 (47%)	18 (49%)	75
środowisko	wieś	5 (15%)	15 (24%)	9 (25%)	8 (22%)	37
	śr. miasto	12 (38%)	26 (41%)	17 (47%)	22 (59%)	77
	Warszawa	15 (47%)	22 (35%)	10 (28%)	7 (19%)	54

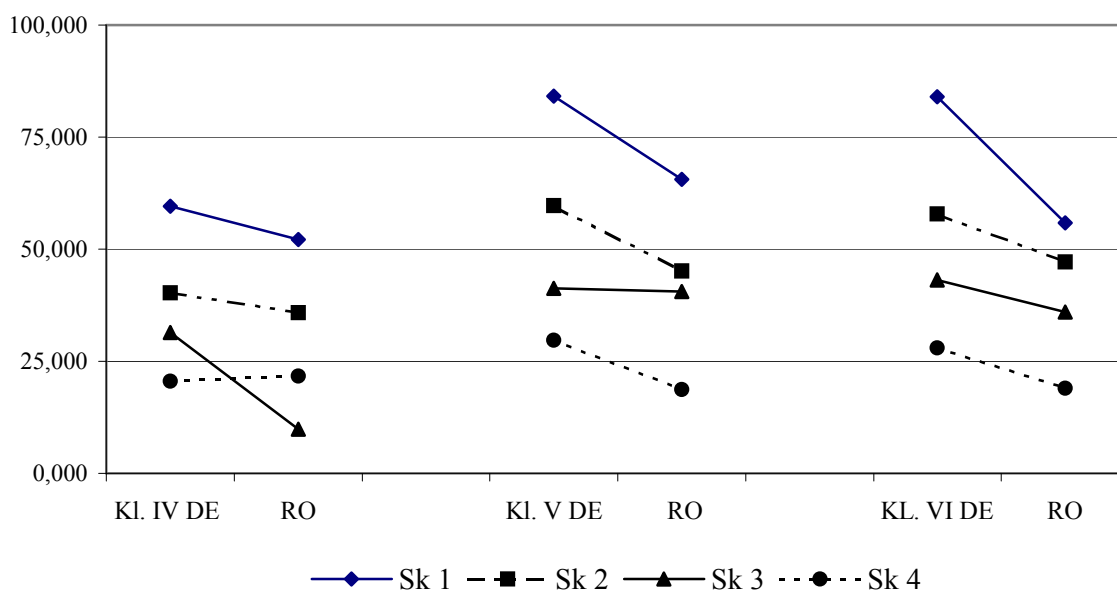
Źródło: opracowanie własne

Poziom dekodowania i rozumienia w kl. IV-VI: analiza porównawcza

Aby porównać poziom umiejętności czytania w badanych klasach zestawiono razem wyniki oddzielnej analizy skupień dla poszczególnych klas (por. Rys. 4). Jak widać, wyraźnie wyższy jest poziom opanowania umiejętności czytania w kolejnych klasach, choć większa jest różnica między kl. IV i V niż między kl. V a kl. VI. Większe różnice odnoszą się do dzieci zaliczonych do skupień o wynikach najwyższych (nr 1 na każdym poziomie) i umiarkowanych (nr 2). Porównanie układu wyników niskich czyli dla skupienia nr 3 pokazuje, iż w kl. V i VI wyraźnie wyższy jest poziom rozumienia w stosunku do kl. IV. Niewielkie są natomiast różnice w wynikach uczniów zaliczonych w każdej klasie do skupienia nr 4 czyli o wynikach bardzo niskich, chociaż w kl. VI zaliczono do niego nieco mniej uczniów (22%) niż w kl. V (31%) i IV (27%).

Liczba osób zaliczonych do poszczególnych skupień jest podobna w klasach IV i VI (por. Tab. 4a). Klasy V są wyraźnie inne – po ok. 1/5 mieści się w skupieniach o wynikach wysokich, niskich i bardzo niskich. Jest to grupa najbardziej wewnętrznie zróżnicowana. Porównanie liczby uczniów zaliczonych w każdej klasie do skupienia o najwyższych i

najniższych wynikach (por. Tab. 4b) potwierdza spostrzeżenie, iż różnica w poziomie wewnętrznego zróżnicowania grup dotyczy klas IV i V (wartość testu $\chi^2 = 4,16$; $p=0,041$) oraz V i VI ($\chi^2 = 6,26$; $p=0,012$), natomiast klasy IV i VI są do siebie podobne ($\chi^2 = 0,21$; $p=0,644$). Oznacza to, iż zarówno dekodowanie, jak i rozumienie są znacznie bardziej zróżnicowane wśród uczniów klas V niż IV i VI. Należy więc postawić pytanie o czynniki powodujące wzrost zróżnicowania poziomu umiejętności czytania w grupach uczniów kl. V.

Rys. 4. Skupienia uczniów w kl. IV, w kl. V i w kl. VI

Źródło: opracowanie własne

Tab. 4a. Poziom umiejętności czytania a % uczniów w skupieniach

Skupienie	1	2	3	4	n
Um. czytania	wysoka	umiarkowana	niska	b. niska	
Klasa IV	20%	37%	16%	27%	140
Klasa V	10%	26%	33%	31%	155
Klasa VI	19%	38%	21%	22%	168

Źródło: opracowanie własne

Tab. 4b. Liczba uczniów w skupieniach o najwyższym i najniższym poziomie umiejętności czytania

Porównanie	Grupa najlepsza	Grupa najgorsza	Porównanie	Grupa najlepsza	Grupa najgorsza	Porównanie	Grupa najlepsza	Grupa najgorsza
kl. IV	A 28	B 38	Kl. V	A 16	B 47	kl. IV	A 28	B 38
kl. V	C 16	D 47	Kl. VI	C 32	D 37	kl. VI	C 32	D 37

* istotne $\chi^2 = 4,16$; $p=0,041$ *
na $p<0,05$ χ^2 McNemary:
A/D $\chi^2=4,32$; $p=0,038$ *
B/C $\chi^2=8,17$; $p=0,004$ *

$\chi^2 = 6,26$; $p=0,012$ *
 χ^2 McNemary:
A/D $\chi^2=7,55$; $p=0,006$ *
B/C $\chi^2=2,48$; $p=0,115$

$\chi^2 = 0,21$; $p=0,644$.
 χ^2 McNemary:
A/D $\chi^2=0,98$; $p=0,321$
B/C $\chi^2=0,36$; $p=0,550$

Źródło: opracowanie własne

Zróźnicowanie poziomu dekodowania i rozumienia w kl. IV-VI: analiza skupień

Przeprowadzono także analizę skupień wg metody k-średnich na całym zbiorze wyników uczniów klas IV-VI (n=463). Wyodrębniono sześć skupień, a wyniki analizy wariancji pokazują, iż osoby do nich zaliczone różnią się istotnie zarówno poziomem dekodowania, jak i poziomem rozumienia (Tab. 5a). W Tab. 5b przedstawiono wartości średnie (wg wskaźnika W%) uzyskane przez uczniów zaliczonych do wyodrębnionych skupień. Poza jednym (skupienie nr 4) we wszystkich skupieniach wyższy jest wynik dla dekodowania niż dla rozumienia (por. Rys. 5a).

W dwóch skupieniach (nr 1 i nr 2), których wartości W% dla dekodowania i rozumienia przekraczają obie średnie mieści się łącznie 110 uczniów czyli 24% całej badanej grupy. Poziom opanowania umiejętności czytania można tu ocenić na „bdb” i „db+”. W kolejnych dwóch (nr 3 i nr 4) mieści się łącznie 191 uczniów czyli 41% grupy. Wartości średnie są zbliżone do wartości średnich dla całej grupy, a poziom opanowania umiejętności czytania można ocenić na „db” i „dst+”. Wreszcie w grupie trzeciej (skupienia nr 5 i nr 6) mieszczą się łącznie 162 osoby czyli 35% grupy, a średnie dla obu skupień znacznie odbiegają w dół od średniej dla całej grupy, szczególnie w skupieniu nr 6 (77 uczniów). Poziom opanowania umiejętności czytania można tu ocenić na „dst” (skupienie nr 5) oraz „ndst” (skupienie nr 6).

Tab. 5a. Wyniki analizy wariancji dla dekodowania i rozumienia w kl. IV-VI

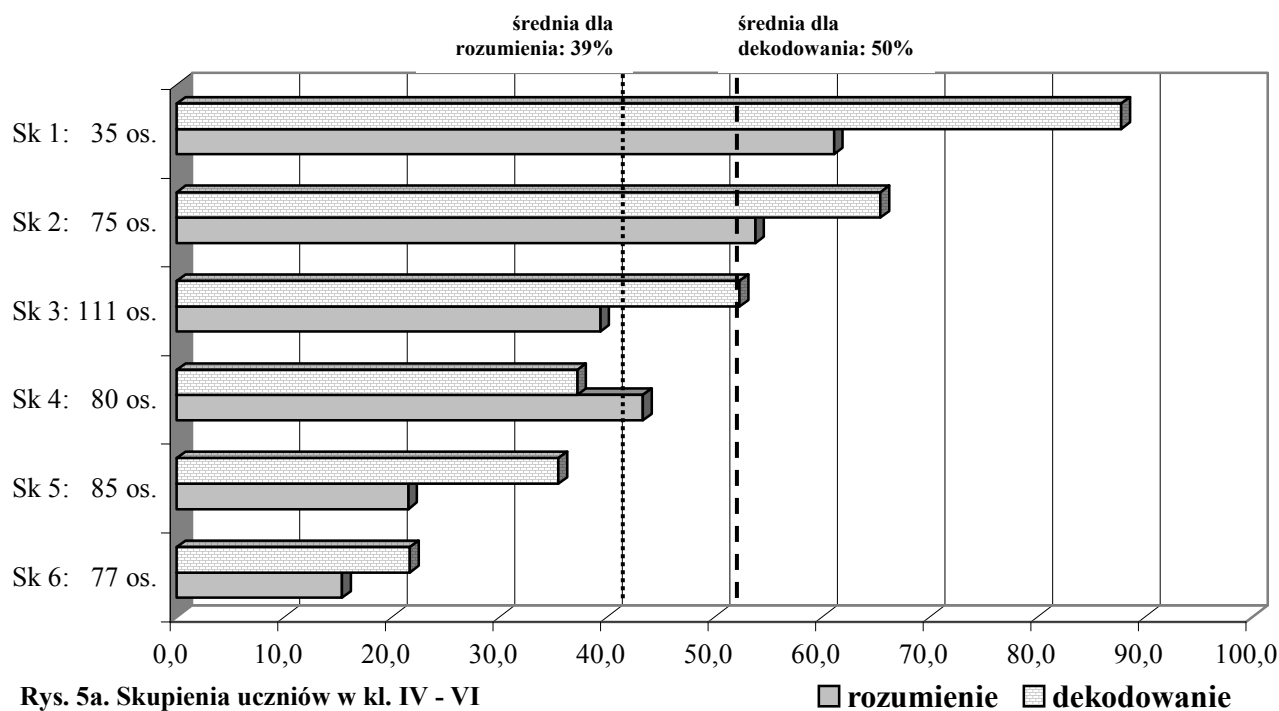
Zmienna	Między SS	df	Wewn. SS	df	F	Poziom p
dekodowanie	29293,680	5	3754,409	456	711,586	< 0,001
rozumienie	10499,431	5	3936,277	456	243,262	< 0,001

Źródło: opracowanie własne

Tab. 5b. Wartości wskaźnika W% dla dekodowania i rozumienia w wyodrębnionych skupieniach

Skupienie	nr 6	nr 5	nr 4	nr 3	nr 2	nr 1	Średnia
Um. czytania	ndst	dst	dst+	db	db+	bdb	W%
rozumienie	15,4	21,5	43,3	39,4	53,8	61,1	49,987
dekodowanie	21,7	35,5	37,2	52,3	65,4	87,8	39,080
n	77	85	80	111	75	35	

Źródło: opracowanie własne

Rys. 5a. Skupienia uczniów w kl. IV - VI

Źródło: opracowanie własne

Tab. 5c. Płeć i środowisko jako czynniki różnicujące skupienia w kl. VI

Czynnik	Skupienie	SK 1	Sk 2	Sk 3	Sk 4	Sk 5	SK 6	Razem
	Um. czytania	bdb	db+	db	dst+	dst	ndst	
	n	35	75	111	80	85	77	463
klasa	IV	3	24	37	28	22	26	140
	%	2,1	17,1	26,4	20,0	15,7	18,6	100,0
	V	12	23	34	24	31	31	155
	%	7,7	14,8	21,9	15,5	20,0	20,0	100,0
	VI	20	28	40	28	32	20	168
	%	11,9	16,7	23,8	16,7	19,0	11,9	100,0
płeć	dziewczynki	16	38	64	43	45	40	248
	%	6,5	15,3	25,8	17,3	18,5	16,5	100,0
	chłopcy	19	37	47	37	40	37	215
	%	8,8	17,2	21,9	17,2	18,6	16,3	100,0
środowisko	wieś	9	20	24	19	32	21	125
	%	7,2	16,0	19,2	15,2	25,6	16,8	100,0
	śr. miasto	16	37	54	36	36	36	216
	%	7,9	17,1	25,0	16,7	16,7	16,7	100,0
	Warszawa	10	18	33	24	17	20	122
	%	8,2	14,8	27,0	19,7	13,9	16,4	100,0

Źródło: opracowanie własne

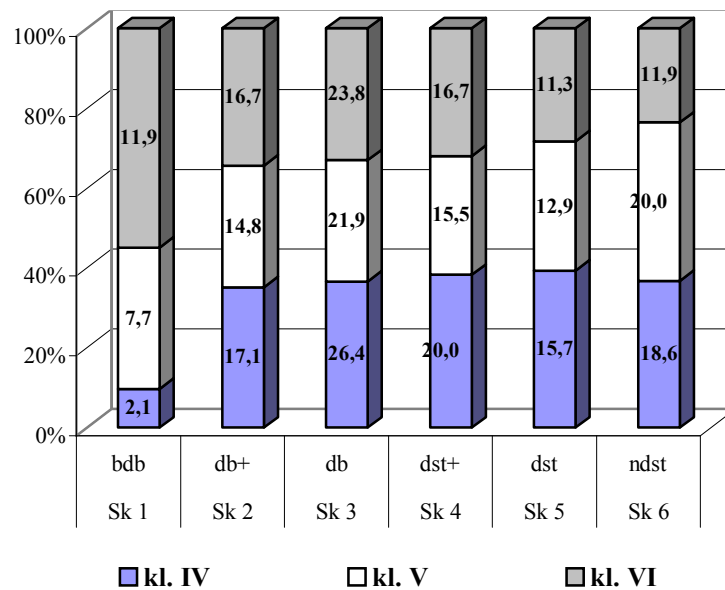
Pojawiają się tutaj pytanie o to: (1) kto należy do wyłonionych skupień?, (2) w którym skupieniu jest więcej/mniej uczniów klas IV, V czy VI?, (3) jaka jest proporcja dziewczynek i chłopców oraz uczniów pochodzących z różnych środowisk w skupieniach o wynikach bardzo wysokich i bardzo niskich?

Tab. 5c przedstawia odpowiedź na te pytania. Podane w niej wartości to liczba i % uczniów danej kategorii w kolejnych skupieniach.

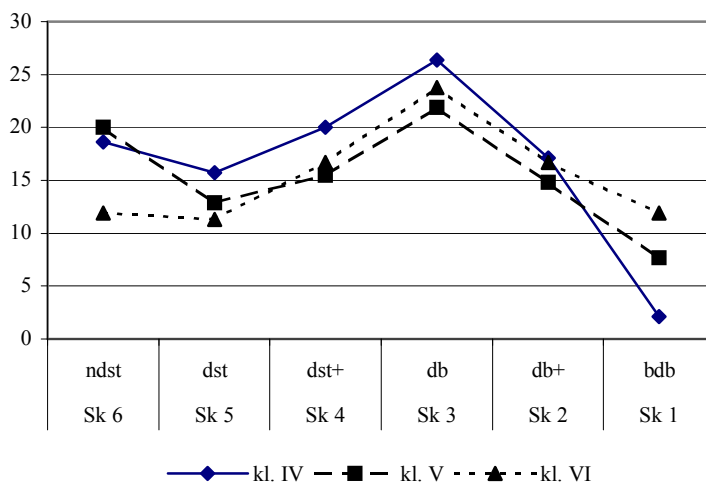
Jak widać, jedynie w skupieniach w wynikach skrajnie wysokich i skrajnie niskich różna jest liczba uczniów kl. IV, V i VI. W skupieniu nr 1 - o bardzo wysokim poziomie opanowania umiejętności czytania - uczniowie kl. IV stanowią tylko 9%, uczniowie klas V - 34%, a uczniowie klas VI - 57% tej grupy. Jest to podgrupa najmniej liczna, tylko 35 uczniów na 463 (co stanowi ok. 8% całej badanej grupy), opanowało umiejętność czytania na bardzo wysokim poziomie. W skupieniu nr 6 – o wynikach bardzo niskich – uczniowie klas IV to 34% tej grupy, klas V – 40%, a klas VI – aż 26%. Rys. 5b pokazuje, jaka jest proporcja uczniów z poszczególnych klas w każdym skupieniu, a jednocześnie, ilu uczniów w % z danego poziomu wieku tam należy. Generalnie, im „lepsze” skupienie tym więcej w nim uczniów klas VI, a im „gorsze” tym więcej uczniów młodszych – z klas V i IV (por. także: Rys. 5c).

Liczba dziewczynek i chłopców w skupieniach wyodrębnionych w całej zbadanej grupie uczniów szkół podstawowych (n=463) jest podobna (por.: Tab. 5c). Wyniki bardzo wysokie i wysokie (skupienie nr 1 i nr 2) uzyskało 22% dziewczynek i 26% chłopców, wyniki na poziomie umiarkowanym (skupienie nr 3 i nr 4) – 43% dziewczynek i 39% chłopców, a na poziomie niskim i bardzo niskim (skupienie nr 5 i nr 6) 35% dziewczynek i 35% chłopców.

Rozkład wyników ze względu na środowisko zamieszkania (por.: Tab. 5c) uczenia pokazuje, iż znacznie więcej uczniów ze szkół w środowisku wiejskim (42%) uzyskało wyniki na poziomie niedostatecznym i dostatecznym niż uczniów ze szkół w miastach średniej wielkości (33%) i ze szkół warszawskich (30%). Wyniki na poziomie umiarkowanym, z kolei, częściej uzyskiwali uczniowie ze szkół miejskich (średnie miasto - 42%, Warszawa – 47%) niż ze szkół wiejskich (34%). Wyniki najwyższe (poziom bardzo dobry i dobry+) uzyskiwane były podobnie często przez uczniów we wszystkich trzech typach środowisk (wieś – 23%, średnie miasto – 25%, Warszawa - 23%).

Rys. 5b. Proporcja uczniów kl. IV, V i VI w wyodrębnionych skupieniach
 Źródło: opracowanie własne

Rys. 5c. Poziom opanowania umiejętności czytania w kl. IV, V i VI
 Źródło: opracowanie własne

Wnioski i dyskusja

Przeprowadzona szczegółowa analiza wyników pokazuje, iż uczniowie klas IV, V i VI lepiej opanowali umiejętność dekodowania tekstu niż czytania ze zrozumieniem. Tendencja ta (tj. rozdźwięk między poziomem dekodowania i rozumienia), widoczna w każdej klasie, najbardziej wyraźna jest jednak – co musi budzić zdziwienie i niepokój jednocześnie – w klasie VI. Oznaczałoby to, iż nauczyciele bardziej korzystają z opanowanej wcześniej przez uczniów w klasach I-III oraz IV-V umiejętności czytania niż ją rozwijają, ale – być może – także o tym, iż za mało tworzą okazji uczniom do tego, by ci musieli korzystać z czytania. Ten efekt „siadania” może zatem być rezultatem z jednej strony braku odpowiedniej stymulacji (i wtedy nie pojawia się nic nowego) i/lub braku okazji do doskonalenia tego, co zostało wcześniej nabyte (i wtedy pojawia się efekt „siadania”).

Analiza Rys. 4 pokazuje jeszcze coś innego, wysoce niepokojącego, a mianowicie efekt „siadania” dotyczy przede wszystkim uczniów gorzej czytających, a to oznacza, iż nie otrzymują oni nie tylko wystarczającego wsparcia, by pokonać trudności, ale przede wszystkim nie stawia im się odpowiednio mobilizujących zadań, by posiadane braki mogli nadrabiać. Czyżby – z uwagi na to, iż słabiej czytają i zapewne z tego powodu gorzej się uczą – byli pozostawiani sami sobie?

Dodatkowych analiz i badań wymaga kwestia znacznego zróżnicowania uczniów klas V tak pod względem poziomu dekodowania, jak i rozumienia. Grupy uczniów klas IV i VI są znacznie bardziej homogeniczne niż grupy uczniów klas V. Czy efekt ten należy wiązać bardziej z dynamiką przebiegu procesu dojrzewania czy dynamiką procesu edukacji? W klasie IV nauczyciele „konsumują” efekty pracy nauczycieli prowadzących dzieci od klasy I do III, a tam przecież nauka czytania to zadanie priorytetowe. Zatem owa homogeniczność grup w klasach IV to głównie zasługa poprzednich nauczycieli. Z kolei wzrost homogeniczności w klasach VI w stosunku do V to, być może, efekt intensywniejszej pracy nauczycieli związanej z przygotowaniem uczniów do zdania „testu kompetencji” pod koniec szkoły podstawowej. Tak czy owak nawet, gdyby hipoteza o znaczącym zakłócającym wpływie procesu dojrzewania na dynamikę procesu uczenia się była zasadna, nasze wyniki pokazują, iż nie pracuje się z uczniami systematycznie nad dalszym - w stosunku do osiągnięć pod koniec klasy III - rozwijaniem i wzbogacaniem umiejętności czytania (różnice i pod względem dekodowania i rozumienia między uczniami klas V i VI są niewielkie).

Po raz kolejny też (por.: Brzezińska, 2003e, 2003f) pojawia się kwestia różnic w poziomie dekodowania i rozumienia związanych ze środowiskiem, w którym dziecko

mieszka i chodzi do szkoły. Uczniowie szkół wiejskich na każdym poziomie wiekowym uzyskiwali wyniki niższe niż ich rówieśnicy ze szkół miejskich. Aż 42% uczniów wiejskich szkół uzyskało wyniki na poziomie „ndst” i „dst”, w stosunku do ok. 30% ich rówieśników ze szkół miejskich. Nie jest to duża różnica, ale na tyle istotna, by postawić pytanie o to, czy szkoły wiejskie nie potrafią czy nie mogą tych różnic zniwelować? Czy przeszkodą jest bardziej brak umiejętności pracy z uczniami przejawiającymi niespecyficzne (zaniedbanie we wcześniejszych okresach życia) i częściej zapewne specyficzne trudności w uczeniu się czytania (por. prace Spionek, 1965, 1973), czy może efekt samospełniającego się – negatywnego – proocstwa, czy jedno i drugie? O tym, że duży może tu być wpływ nieświadomych sobie przez nauczycieli oczekiwań (stereotypów, a nawet uprzedzeń) może świadczyć fakt, iż uczęszczanie do szkoły wiejskiej jest czynnikiem ryzyka istotnie częściej w przypadku chłopców niż dziewczynek (por. Brzezińska, 2003f). Wyraźne różnice na niekorzyść chłopców w szkołach wiejskich wskazywałyby na to, iż szkoła wiejska nie jest środowiskiem „podobnym edukacyjne” dla nich i dla ich rówieśniczek. Efektu takiego nie widać natomiast w szkołach wielkomiejskich.

Badania nasze pozwalają na udzielenie odpowiedzi na postawione pytania, jednakże rodzą jeszcze więcej pytań o znacznie szerszym charakterze, a także są źródłem wielu wątpliwości związanych z tym, czy uczniowie szkół podstawowych doświadczają odpowiedniej do swych możliwości rozwojowych stymulacji poznawczej, czy stawia się ich rzeczywiście przed zadaniami wymagającym posługiwania się umiejętnością czytania w różnych kontekstach, a tym, którzy sobie nie radzą udziela odpowiedniej tj. mobilizującej a nie pozwalającej im na wycofanie się z trudnego zadania pomocy? Nasze badania pokazują, że często tak nie jest, i to częściej w szkołach miejskich niż wielkomiejskich. Ale pytanie o to, dlaczego tak się dzieje pozostawiam Czytelnikowi.

Literatura

- Brzezińska, A. (2003a). Poziom ryzyka dysleksji u dzieci w wieku przedszkolnym wg opinii rodziców. W: A. Brzezińska, S. Jabłoński, M. Marchow (red.), *Ukryte piętno. Zagrożenia rozwoju w okresie dzieciństwa* (s. 79-108). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Brzezińska, A. (2003b). Ryzyko dysleksji u dzieci w wieku przedszkolnym wg oceny nauczycielki. *Edukacja*, 2 (86), 64-76.
- Brzezińska, A. (2003c). Ryzyko dysleksji u dzieci w wieku przedszkolnym wg oceny matki, ojca i nauczycielki przedszkola. *Edukacja*, 3 (87),
- Brzezińska, A. (2003d). Ocena ryzyka dysleksji u dzieci w wieku przedszkolnym przez rodziców i jej uwarunkowania. *Edukacja*, 4 (88),

Brzezińska, A. (2004). Poziom umiejętności czytania u uczniów szkół podstawowych. *Forum Oświatowe*, 2 (31), 11-30.

Brzezińska, A. (2003e). Umiejętność czytania u uczniów klas IV i jej uwarunkowania. W: A. Brzezińska, S. Jabłoński, M. Marchow (red.), *Szanse rozwoju w okresie dzieciństwa* (s. 165-190). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.

Brzezińska, A. (2003f). Rozwój umiejętności czytania w szkole podstawowej: poziom dekodowania i rozumienia u uczniów klas IV-VI i jego uwarunkowania. *Kolokwia Psychologiczne*, 11, 137-154.

Brzezińska, A., Nerło, M. (2003). Ocena ryzyka dysleksji u dzieci w wieku przedszkolnym: wyniki badań pilotażowych. *Forum Oświatowe*, 2 (28), 49-68.

Brzezińska, A., Rospierska, D., Zysko, A. (2003). Objawy dysleksji u osób dorosłych: wyniki badań pilotażowych. *Forum Oświatowe*, 2 (28), 69-86.

Ober, J., Jaśkowska, E., Jaśkowski, P., Ober J. J. (1998). Propozycja nowej metody oceny rozwoju funkcji czytania – test słów i zdań łańcuchowych. *Logopedia*, 25, 81-98.

Spionek, H. (1965). *Zaburzenia psychoruchowego rozwoju dziecka*. Warszawa: PWN.

Spionek, H. (1973). *Zaburzenia rozwoju uczniów a niepowodzenia szkolne*. Warszawa: PWN.